

Referenties

Boeken, artikelen en blogs

- Coussé, E. (2009). "Focus, complexiteit en extrapositie. Over de veranderende woordvolgorde in het Nederlands". In: *Neerlandistiek.nl*, april, p. 1-32. Online raadpleegbaar op: <http://www.evicousse.be/publications/cousse-2009-focusextrapositie.pdf>.
- Gemert, L. van e.a. (2000). *Wilhelmus en de anderen. Nederlandse liedjes 1500-1700*. [Serie *Tekst in Context*]. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Grégoire, S. (2013). "Storm van kritiek op Koningslied: Dit is een ouderwetse draak. Vre-se-lijk". In: *De Volkskrant* (19 april 2013). Online raadpleegbaar op: www.volkskrant.nl/binnenland/storm-van-kritiek-op-koningslied-dit-is-een-ouderwetse-draak-vre-se-lijk-a3428453/.
- Horst, J. van der (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Lefebvre, M. (2014). "Voer je eigen taalonderzoek!". In: A. Mottart & S. Vanhooren. *Achtentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 184-188.
- Maas, W. (2008). "Geen slappe thee, maar espresso!". In: *Levende Talen Magazine*, 95 (themanummer), p. 7-9.
- Robben, P. (2010). "Wetenschappelijke geschiedenis van de syntaxis spreekt leerlingen aan". In: *Levende Talen Magazine*, 97 (themanummer), p. 48-50.
- Sijs, N. van der (2004). *Taal als mensenwerk. Het ontstaan van het ABN*. Den Haag: SDU.
- Sijs, N. van der & R. Willemijns (2009). *Het verhaal van het Nederlands: een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- S.n. (1648). *Biblia, Dat is, De gantsche H. Schrifture, vervattende alle de Boecken des Ouden ende Nieuwen testaments*. [Lutherse Bijbelvertaling]. Amsterdam: Rieuwert Dircksz van Baardt. Online raadpleegbaar op: http://www.dbnl.org/tekst/_lut002luth01_01/_lut002luth01_01_0001.php.
- Taalprof (2013). "De zin die we vermoeden dat fout is". In: *Taalprof Blogspot* (april 2013). Online raadpleegbaar op: <http://taalprof.blogspot.nl/2013/04/de-zin-die-we-vermoeden-dat-fout-is.html>.
- Wijsman, S. (2016). *Zool/zulcken harden proef – diachronic developments in the solsuch-adjective-noun-construction. Zo and zulk in 17th-century Dutch and 21st-century Dutch*. [Masterscriptie]. Utrecht: Universiteit Utrecht. Online raadpleegbaar op: <https://dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/338077>.

Liedjes en filmpjes

- Willy Alberti: "Ik hou van jou mooi Amsterdam". Online raadpleegbaar op: <http://www.songteksten.nl/songteksten/32439/willy-alberti/ik-hou-van-jou-mooi-amsterdam.htm>.
- John Ewbank: "Koningslied". Online raadpleegbaar op: <http://songteksten.net/lyric/8230/95788/john-ewbank/koningslied.html>.
- Wim Daniëls over het Koningslied bij Pauw & Witteman (19 april 2013). Online raadpleegbaar op: <http://taalhelden.org/bericht/de-dag-die-je-wist-dat-zou-komen>.

Ronde 6

Nicoline van der Sijs (a) & Lotte Jensen (b)
 (a) Meertens Instituut, Amsterdam
 (b) Radboud Universiteit Nijmegen
 Contact: post@nicolinevdsijs.nl
L.jensen@let.ru.nl

Cultureel erfgoed de klas in

Samen met enkele collega's uit het academisch en het middelbaar onderwijs¹ werken we aan de ontwikkeling van een website om vwo-leerlingen uit de bovenbouw kennis te laten maken met cultureel erfgoed. In het reguliere schoolprogramma is hiervoor geen ruimte, terwijl ons talige erfgoed voor alle profielen veel interessante en relevante gegevens bevat. Teksten als de eerste Nederlandse grammatica, *het Plakkaat van Verlatinghe* dat de Tachtigjarige Oorlog inleidde of het oudste Nederlandse kookboek brengen het verleden dichtbij.

Op de website willen we teksten aanbieden rond aansprekende thema's, zoals 'klimaatverandering', 'rampen', 'ziekte', 'slavernij', 'communicatie', 'toerisme' en 'taalverandering'. De thema's worden zo gekozen dat ze aan meerdere wetenschapsgebieden raken en een directe relatie hebben met de leefomgeving van de leerlingen. Om de nieuwsgierigheid van de leerlingen te prikkelen, willen we ze een soort mysterie of onderzoeksvraag laten oplossen aan de hand van de gepresenteerde teksten.

Een van de thema's die we willen aansnijden, is 'klimaatverandering'. Als de voorspellingen kloppen, zullen we de komende tijd steeds vaker met extreem weer en grote natuurrampen te maken krijgen. De recente rampen in Bangladesh, Houston en Sint-Maarten lijken dat te bevestigen. De actualiteit brengen we in verband met de Kleine

Ijstijd: de periode van de 15de tot en met de 19de eeuw, toen de temperaturen duidelijk lager waren dan de periodes ervoor en erna. We presenteren historisch bronmateriaal, waaruit de oorzaken en gevolgen van de Kleine Ijstijd blijken. We vragen de leerlingen om temperatuurschommelingen in kaart te brengen op basis van bronnen over bijvoorbeeld ijsmarkten en trekschuit-uitval, en schilderijen van Avercamp en van Van der Neer. Ook presenteren we historische waarnemingen van zonnevlekken en vulkaanuitbarstingen, waaruit blijkt hoe de reductie in zonneactiviteit en de toename in vulkanisme het klimaat beïnvloeden. Ten slotte laten we zien wat de rol van de media in het verleden bij de berichtgeving rondom grote rampen was. Een terugkerend thema daarbij is de rol van politieke leiders of vorsten: hoe treden zij op na een grote ramp? Uit historische documenten kunnen we opmaken dat vorsten een actieve rol vervulden bij een ramp. Op fraaie prenten (zie: www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl) zien we bijvoorbeeld hoe koning Willem III zich in 1861 naar het overstromingsgebied in Gelderland spoedde.

Afbeelding 1 – Gravure uit 1874, Willem III bij watersnood in januari 1861.

Vervolgens vragen we de leerlingen om deze gegevens in verband te brengen met de huidige klimaatverandering. Hoe kunnen we historische bronnen gebruiken om de huidige klimaatverandering te duiden? En welke overeenkomsten en verschillen bestaan er in het optreden van Willem III en in dat van de presidenten Bush, Obama en Trump bij rampen? Doel is om te laten zien dat historische bronnen veel relevante informatie bevatten voor het benaderen van actuele problematiek.

Een punt van aandacht is de manier waarop de oude bronnen worden gepresenteerd. Doordat het Nederlands in de loop van de tijd fors is veranderd, zijn oude teksten niet zonder meer begrijpelijk voor leerlingen. Met name betekenisveranderingen zetten lezers op het verkeerde been. In een boek uit de 17de eeuw, dat enkele turbulente scheepsreizen beschrijft², staat bijvoorbeeld de zin: *Middelertijt wierd het laat in den avond, den Kapiteyn donderde noch niet op.* Een hedendaagse lezer maakt hieruit op dat de kapitein te lang bleef plakken (in de kroeg, op bezoek). De zin betekent echter precies het tegenovergestelde: in de 17de eeuw had *opdonderen* de betekenis ‘opdagen, tevoorschijn komen’.

Ook de hoogfrequente functiewoorden, zoals voornaamwoorden, voegwoorden en voorzetsels, zijn instinkers voor moderne lezers. Die menen dat er in de zin *Datmen sulcke dieven zou hangen in haar eygen deur* sprake is van vrouwelijke dieven. Dat is echter niet het geval: *haar* werd vroeger gebruikt waar we tegenwoordig *hun* zeggen.

Aan dit soort taalveranderingen willen we op de website een apart thema wijden. Dat thema kan voor leerlingen een *eyeopener* zijn: taal is geen onveranderlijk iets, maar groeit en verandert. Ook taalregels en taalnormen veranderen in de loop van de tijd. Tegenwoordig leren leerlingen bijvoorbeeld dat *ze groter dan ik* moeten schrijven en niet *groter als mij*. Maar er is ook een periode geweest dat *groter als* een geaccepteerde vorm was.

Het bestuderen van taalverandering leidt tot inzicht in hoe taalregels tot stand zijn gekomen. Een mooi voorbeeld daarvan vormen de voorzetsels *na* en *naar*. De moderne regel is dat *na* wordt gebruikt voor ‘achter’ (‘na de les’) en *naar* voor ‘naartoe’ en ‘volgens’ (‘naar het klaslokaal’, ‘naar de wet’). Vroeger was dat niet zo: aanvankelijk bestond alleen de vorm *na*. Dat was een bijwoord met de betekenis ‘dichtbij’; we kennen dat nog in een verbinding als ‘het ligt mij na aan het hart’. Vervolgens werd *na* ook als voorzetsel gebruikt. In de 13de eeuw kwam in het West-Vlaams de vorm *naar* op als vergrotende trap met de betekenis ‘dichterbij’. Ook dit *naar* ging men als voorzetsel gebruiken, waardoor *na* en *naar* synoniemen werden.

Vanaf eind 16de eeuw gingen taalgeleerden zich buigen over de vraag hoe het Standaardnederlands vorm moest krijgen. Ze publiceerden de eerste spellinggidsen, grammaticas en woordenboeken die tot doel hadden om de standaardtaal vast te leggen. Hun ideaal was dat iedere betekenis door een aparte taalvorm wordt uitgedrukt. Daarom stelden ze voor om de verschillende betekenissen van *na* en *naar* over de twee vormen te verdelen. De taalkundige Leupenius formuleerde in 1653 als eerste de moderne regel waarin *na* als tijdsbepaling en *naar* als richtingaanduiding wordt gebruikt. In de 18de-eeuwse schrijftaal werd die regel alom nagevolgd. In de spreektaal bleef daarentegen tot diep in de 19de eeuw *na* de belangrijkste vorm, voor alle betekenissen.

In de loop van de 20ste eeuw werd het onderscheid tussen *na* en *naar* voor steeds meer taalgebruikers onderdeel van de natuurlijke taal: ze namen het over van hun ouders en hoefden het niet meer als kunstmatige regel aan te leren. De laatste tijd vindt echter een verandering plaats in de uitspraak van de *r*: na een klinker, en vooral na een *a*, wordt de *r* steeds vaker weggelaten. Hierdoor vallen de vormen *na* en *naar* in de uitspraak weer samen tot *na*. Het gevolg is dat het aantal fouten dat leerlingen maken weer toeneemt, want ze kunnen niet meer op hun taalgevoel en op de uitspraak varen.

Door leerlingen inzicht te geven in hoe taalregels tot stand zijn gekomen, hopen we ze te brengen tot bewuste taalvaardigheid. Dit, in navolging van het Manifest 'Nederlands op school', dat in 2015 door de Meesterschapsteams Nederlands is gepresenteerd.

Het laatste deel van de presentatie gaan we in discussie met de aanwezige leraren over de opzet van de website rond cultureel erfgoed. Het bestuderen van historische grammatica's laat zien hoe bepaalde regels tot stand zijn gekomen en dat is voor het vak Nederlands van belang. Maar welke andere bronnen kunnen het beste worden opgenomen op een website rond cultureel erfgoed? Hoe kan die zo worden gevuld dat docenten in het middelbaar onderwijs er vakoverstijgend mee aan de slag kunnen? Wat is voor leerlingen een spannende en inspirerende opzet? Hoe kunnen we de teksten het beste aanbieden: in de vorm van fragmenten, al dan niet met hertaling of verklarende noten? Of geven we leerlingen de opdracht om de teksten te hertalen, om ze zo bewust te maken van taalveranderingen? Zijn er leraren die mee willen werken aan de website?

Noten

- ¹ De groep bestaat uit dr. Roland de Bonth (Haags Montessori Lyceum), Thomas de Bruijn (Pax Christi College, Druten en Teacher in Residence RU), dr. Jeroen Dera (Docentenacademie RU), prof. dr. Erik Kwakkel (UL), dr. Lotte Jensen (RU), prof. dr. Marc van Oostendorp (RU), drs. Cefas van Rossem (Olympus College, Arnhem en RU), prof. dr. Nicoline van der Sijs (RU) en dr. Frans Snik (UL). Lotte Jensen is de penvoerder. De ontwikkeling van de website wordt mogelijk gemaakt door De Jonge Akademie-Projectbeurs.
- ² *Drie aanmerkelijke en seer ramspoedige Reysen, door Italien, Griekenlandt, Lijflandt, Moscovien* van J. Struys, 1676.

Ronde 7

Johan De Caluwe
Universiteit Gent
Contact: Johan.DeCaluwe@UGent.be

De Atlas van de Nederlandse taal in een Nederlandse én Vlaamse editie. Toonbeeld van pluricentrisme of betreu- renswaardige scheidingsdrang?

1. Inleiding

In mei dit jaar is de *Atlas van de Nederlandse taal* verschenen. Die is het werk van een Vlaams-Nederlands auteursteam (Fieke Van der Gucht, Johan De Caluwe, Mathilde Jansen en Nicoline van der Sijs) en is meteen in twee edities uitgebracht: een Vlaamse en een Nederlandse editie. Dat gaf de auteurs alle vrijheid om eigen accenten te leggen in de keuze van de thema's, in de uitwerking van de thema's, in de voorbeelden en in de formulering.

Is deze gang van zaken nu een toonbeeld van pluricentrisme? Bevestigen de twee edities met andere woorden de status van Vlaanderen en Nederland als autonome taalgemeenschappen, met een eigen taalgeschiedenis en een eigen spraakmakende gemeenschap? Of is hier veeleer sprake van een betreuenswaardige profilerings-, om niet te zeggen scheidingsdrang? We lichten de opzet van de Atlas toe en kijken naar de receptie van de Atlas in Nederland en Vlaanderen. En we proberen daarmee een antwoord te geven op de vraag hoe het anno 2017 gesteld is met die veelbesproken 'eenheid in verscheidenheid'.

2. De receptie

Marc van Oostendorp schreef op 10 mei 2017 een enthousiast bericht over de Atlas op Neerlandistiek.nl ("Was ik nog maar 17!"). Er waren een paar reacties bij dat stuk. De kritische noot kwam van Frans Daems:

"Zowel principieel als praktisch vind ik het onbegrijpelijk dat er twee versies van de Atlas van de Nederlandse taal uitgebracht worden. Hoewel er natuurlijk nationale verschillen bestaan (overigens ook regionale), zie ik niet in waarom er dan twee aparte boeken uitgebracht zouden dienen te worden. Waarom zou je als lezer niet in één enkel boek over het geheel mogen worden geïnformeerd? En praktisch, moet je dan